

LA PATRIE LADINE

publikacjón pal Friul, Carnè, dolomitis da l'Adis e Cânton
Grisón **LADINA PATRUJO** disp. 3-5

Esperanta resumo de l'artikoloj sur la lastaj paĝoj.

Aviŝ aj Sjors Abonac su la ŭltime paĝine.

Furlāns e Slovēns

Kŭan-ke l'inperi romān occidental, l'ē lāt in faŝ, il Friul di hŭe l'jere habitāt da une stirpe di int celto-romane derivate da la fusiōn daj Galo-Karniks kuj kolonos e legonariis mandac da Rome, ke vere konkŭistac e civilizac i nestris pais.

Tal sest sekulakeŝt popul di kanpane romanizad, si uni, specie a la Base, une populacjōn di pastōrs e grikultōrs slovēns, ke kul timp e jē stade asimilade e e jē skonparide, lasand perō la soferade tant te lenge ke te toponomastike.

Specjalmentri lis peraŭlis ke si riferiŝin a la kufine e a la grikulture e son derivadis in grande part da la lenge latine e in picule part da ke slovene, e keŝt al prove la fusiōn di dōs antiĝis soĉis, di kuj la pluj progredide (ladine) e ha asimilat la manko intelektualmentri progredide (slovene).

De lis vōŝ ke si riteŝin di provenjence slovene o notarīn lis pluj siguris, val-a-dē kēs ke si ĉatin nome t-al furlān e t-al slovén. Il seño < l'ul dī : provenjant da; = l'ul dī aŭal, kopān.

baba (vjele čakarone) < baba (vjele); brítule < britev (rašör); bol-
pát (konladín posidént) < bogát (sjör) e valpòt (fatör); berlá, berge-
la < brbljati (čakará); bilite (franceš belette) < kuna-belica; bore
< bor (pín); buere < burja; čespe < češplja; čimjá < kimati-kim-
niti (ácenā kul čāv); kolác < kolača; kuká < kukati; kūsine (ku-
vjarte pelofe) < kocina; čast < kašta-kašča (tod. kasten); komat <
=; koše < koš; kañase (pojane) < kanjec; krot < krotá (tod. Kröte)
kruke (krustin di pan) < kruh (pan); grebano < greba (grum
di tjare) o da greben (kreste, alture); grape < grablje (ristjél); gu-
bana < =; mesta, meste < mešta; madrák < modrás; muk < muka-
vec; mule < mulica; madrón < = (Kólike); piñe < pinja; pustót
< pustotá (pustiti = bandoná); pire < pira; poléc (bugance) < polediti-
ca (polediti = inglacá); palice < padalica; palír (sorvelgánt kapo, kana-
gátör?) < polir (peraüle doprade nome daj fornafirs emigránc); pi-
ce (vokab. dal Pirone, polmón) < pliuča; rakli < rakla; ribuele < rebu-
rip, ripá < ritati (ritniti); skárbotá < skrebatati; condar < sun-
der; talpón (pól) < topol; trape < tropine; vidul (falkét) < ujed-
liju; ũanpe < vamp; binte < vinta (tod. Winde); šgañe < žganie;
zave < žaba; zonte < žontá; brovade < brovada (ribanka); uká <
ukati; koke! koke < kokoš = gáline (franc. coq.); kudičo (diačl)
< hudic.

Par altris vokábui si podarēs spjegá la someance medjánt une
antige provenjence konpañe par duč-i-dój i lengác, o dal vè kesč
vokábui tiñude une strade tedrofe, val-a-dí, di sej penetrác dal fur-
lán t-al sloven kome par mūd di esenpli kesč: (> = al dá).

cok > čok; cus > čuk; musān > miš (lat. mus; tod. Maus);
musāt > mušica; plāđine > pladenj; race (anaras?) > raca; skuē-
te (lat. excocta) > skuta; fantāt > fant; cevole > čebula; fasūl > fi-
žol; seā, setōr (lat. secare) > sekati; molzi > molšti; polente > po-
lenta; sparg > spargeli; artičōk > artičoka; ledrik > ledrik; seti-
mine (vegle o cene fūnebre ke si fās enti il setim dē o in ke zorna-
de) > sedmina; ih! (avanti, indevant!) > imperativ di iti e dal latin:
re; stā! (halt!) stoj (vōš paj nemai) > imper. di stāti (e dal lat. stare)

Al kāpite a lire di fa notā ke no solamentri o vīn kopañis
keuj Slovēns divjarsis mangativis e pjetāncis; ma o vīn anee di
kēs ke no si čatin in nisune province d'Italje kome la salate
ku lis frērīs (spehova solata) e la famose furlanissime brade o
brovade.

In pluž di kesē vokābui Slovēns (ke in fin daj konc no son
un grum), lašāc par reditāt daj pastōrs e ūerīs, ke aj līnps
di Alboin viñirin jū in Friul, o čatin une vorone di vokā-
bui di pure sāgume latine.

De inflūence dal Slovēn in-t-aj nons ġeografiks (topo-
nomastike) o dirāj in un altri artikul.

19 Setenbar 1921

R. S.

☆ Sence pan no si pō vivi, sence gramālike no si pō skrivi.

Sence gramālike no esist lenge.

Furlāns! fasēt ke il Furlān deventi lenge.

Sence lenge no esist načjōn.

Furlāns! amājt e honorājt la ūestre lenge. MY.

Pal meoramént de grafie ladine.

Tal novenbar dal 1915 si jere kostitüide une Komisjón Ortogràfike Furlane, ke esind formade di Esperantisc e reve konvinüd di adota la grafie de lenge internacjonāl. Lis refons di keste decisijsón e son stadis esponudis te introducijsón de ristampe pal 1921 dal Strolig Zurüt pal 1821.

La aplikacijsón de grafie internacjonāl al furlan e rimonte al manko al 1904 o 1905 kuan-ke al fo stāpāt un sfüēūt di 4 pag. in 8^{av} kun vilotis pluĵtošt libaris (nome kũalkidune), firmāt Klap di Vinture, Udin, tip. private. Tal 1909 par ópare dal prof D.J.B. e jé viñude fūr poligrafade une picule Gramátike de lenge Furlane par Esperantisc, de kũal si pō lej la rečensjón taj perĵodiks esper. di kel an, e ripublikade tal "Esperanto, di S.Vit al Tajament dal 1921. Tal 1912, simpri ku la grafie internacjonāl, e fo publikade la: *Leksikona komparo inter lingroj Friula kaj provenca, Friula kaj romanča, kaj inter Esperanto kaj l. Friula*. Tal luj 1915 su l'Esp. di S.Vit e fo publikade une mañifike poese inēdite furlane kun traducijsón in E, tal novenbar 1915 la famose cirkulār e dal novenbar 1919 il Tefāūr de l. furlane, ke a pag. 62-71, 250-255 391-402 e in divjārs altris pone al trate de grafie. E son po' almanko 50 ajñs ke i filólogos da Schneller a Gartner, da Cavalli a Salvjoni, da Alton, Tackholm, a Gũanerjo, Bartoli e Battisti e doprin il k, e seños pluĵ konplikāc di kej da l'Esperanto e seños diakritiks di oñi fate, par traskrivi tesc ladíns. Fin dal 1913 tal Gornāl di S.Vit onče l'italjān l'ē stāt skrit kul kape e ku

lis letaris sore-señadis e dal 1920 o 1921 pertin ku lis pipis in un libri di konversacjón edit a Triést dal Schimpff, sot il titul di *Hitro Laški...*

Sikome ke grafie da l' Esperanto si dopre il k, e des konsonánc kun kapelutis, ke da kuj ke l'ha interés di inturgutá lis agis si konfondin ku lis pipis dopradis dal Slovén e da altris lenges slavis, la grafie e ha inkontrát kúalki opozicjón. Se si la' res acetade t-es linjis fundamentals, ke son propit kës ke no dovesin dá mutér a kontroversjis, al sarés restát un kampo vastisim di diskusjón suj detalgos, e a kest-bore si sarés a bon. Invece o sin piës ke aj tins in kuj jé stáde skrite la prime rie in lenge furlane, parcé ke alore il probleme l'é stát risólt benisim in relacjón ku l'esigence di kej tins. Meti il probleme kumó l'úl di risólvilu sekónd lis kresúdis esigencis daj nestris dís.

Ju Slovénis e han finide la lunge kontroversje su la grafie de lór lenge vjaró la metát dal sekul pasát. La grafie di ke lenge e jé fonétike. Une grafie fisade setante ajns pluj tard eskúñará sej ancémó pluj perfete. Sin-o d'akordo?

Sikome duncé l'opozicjón a keste grafie e reñe ancémó, o vin deliberát di riesaminá la kuestjón procedind devánt-daúr, val-adí skomencánd a sjolgi lis kuestjóns di detalgo ke püedin sej tratadis tant da kej ke acetin kape e letaris kuj distude-mókui (^), ke da kej ke no üelin save-nt.

Oni di si konvincin mjór ke la kuestjón no jé di grafie furlane, ma di grafie ladine, e ke kúindi dué i Ladins e son kla-

măc a interlokui' su lis propoziçions ke sarān di mar in man proponudis da altris e da no.

La ortografie dal romanço engadinēs, benke' tratade da ajns e ajns, no jē stade oncemō firsade inapelabilmenti. Anče kumō ke fevelin e dā mutiv a disputis. Altretānt si dişi dal Soresilvān ke l'ha ortografie diferent da ke de valade da l'In. Lis grafis des valadis des Dolomitis no van d'akordo ne' fra di lōr ne kun kes dal Canton Grison e dal Friul. Al ē kūindi timp pjardūt ke i raprezentāno di un sōl dialēt o varjetāt idiomātike kun gran fadie e venin a un akordo, se si dovara' torna' a diskuti fin daj fondamēnc kūan-ke si tratarā' di stabili -- e a kest si skuē viñi -- une grafie unike par dutis lis varjetāc ladinis.

Ke invece duē e esprimin la lōr pinjōn su kesē ponc:

- 1ⁿ La grafie dal ladin, esind la ūltime firsade e devi sej pluj perfete di dutis kēs stabilitis in precedenza.
- 2nd E ha di sej unike -- tes linjis fundamentāls -- par dutis lis varjetāc dal grup lingūistik ladin o reto-romanço.
- 3ro E ha di sej tāt di facilitā leture e skriture al majōr numar di personis onče forestis sence badā a la lōr marilenge. No-altris ne vin mutiv di raşonā kome ju Cines e ju Gaponēs, i kūaj, benke' konvincūc ke une grafie fonētike, invece ke une ideografike, e rindarēs une vore pluj facil aj Eūropeos l'aprendimēt des lōr lengis, e preferişin mantīni il lōr večo sisteme, intrigōs anče par lōr, parçē ke ju Ocidentāi e vedin difikoltāt a inpadroni-si de lōr civiltāt, mentre lōr e pūedin pluj facilmentri viñi a koņōsi i nestris

interēs.

4^{rt} Oñi peraùle sbrisarole (à'nime) o tronke opūr cōcāde (fini, tarōnd) e dovarā pūartā l'acēnt tonik, sej ke finiši kun vokāl ke par konsonānt. Par kumó si ómēt di konsiderā' lis peraùlis ke han ditongos suj kūaj si skuñarā' torna su, kome: cāvai o cāvāj, peraùle o peraùle, dāj-mi o dāi-mi. Peraùlis kome kestis sence acēnt: krudo, spero, sudo, pitjō, modero, però, ke si inkontrin tal romančo-ladin no son kapidis a prin entro dāj Furlāns.

5^{nt} L'acēnt tonik al devi sej l'akūt (') Noaltis stes o vin doprāt in pasāt il grāv (^), e anče te Patrje stese par manēance di vokāls ku l'akūt. Forsi al sares pluĵ logik doprā un acēnt vertikāl ('). Lis tipōgrafūs par kumó no han kestis vokāls. Al pār ke la gran majorance dāj lingwitsc e usin l'akūt par esprimi la vokāl tōnike.

6st Avīnd il skopo di facilitā la konprensiōn dal ladin aj furisirs, e naturalmentri aj ladīns di altri dialēt, si varā kure di dividi kun liniute dutis lis peraùlis ke risultin konpostis di dōs o pluĵ altris peraùlis, e kusi:

a) i nons konposc: cā-dal-djāul, pōk-di-boh; disġote-plāc; pan-e-vīn, pasan-domān, lustrī-fīn, būrne-mān, ren-o-vā, nrēut-nā-cūl; rime-nane; Toni-Meni, Keko-Bepo,

b) i pronoms ātonos takāc aj verbos: ubidi-mi, cālā-ti, amā-le, volta-si, soĵ-o, vas-tu, stā-je, radĵ-al, diġ-al, laĵġ-o, son-o, lin-o, dāmi-lu, torna-t-al, dant-i-nt, saludan-lu,

c) lis preposiçjõs unidis kun altris pare dal diskõrs : a-tõr, a-bàs a-dwès, ad-àfi, ad-àlt, ad-in-pār, ad-hore, ado-j-a-døj, a-lit, di-bõt, di-bisün, di-di-vore, di-sõt-in-sü, di-rinpõt, di-pwõste, di-sore, di-bànt, di-für, da-bàs, d-àpid, d-ontri, da-vinc, da-dis, d'akordo, in-du-là, in-domenje, in-bote, in-sonp, in-ni-mènc in-küintr, fra-l, fra-i, pa-l, pa-i, par-ajer, par-hòm, par-sore, par-sõt, par-entri, par-vie, par-mis, fur-par-für, di-lung-für, da-cār-a-pis, in-t-al, in-t-e, t-ai, t-es, d-apröv...

d) i pronõs formãc di doj elemènc : no-altris, vo-altris, küalki-d-ün, oñi-d-ün, küal-unkwë, duë-küanc, dut-küant, cefant, sore-dut...

e) ju averbjos e lis lokuciõs averbjals : küanke, küank'o, ci-müd, kest-kà, kel-là, là-sü, là-ju, là-vie, du-là, in-du-là, u-là, u-ki, ku-là, ku-la-vie, ka-ju, ka-sü, ka-vie, kulenci, ku-lenti-vie, kumo, kumo-devant, mo-modant, ançe-mò, se-no, se-de-no, ri-po no-po, no-l, no-i, al-manko, devant-daur, daur-màn, plan-plank, sot-vre, küaco-küaco.....

f) altris kategoriis kome: be-söl, be-solis, bjël-zà, za-aromaj, be-romaj, bed-a-tore, us-ñõt, no-sere, hjar-sere; çe-po, cò-po, çe-ve, vè-po, tu-po, no-po, duë-i-døj, duë-i-trè, hwe-võt, hwe-küindis.

L'è superfluo^d ke kest no l'è ke un skeme imperfetisim sul kuäl un o pluj studiõs di büine volontät e prepararàn un studi akurät kun propüestis konkretis e pluj maduridis.

Si pree adunçe ju abonãc a keste publikaciõn di mandà pluj prest a la redaciõn lis lör opinjõs motivadis. Oñi rispü-

ete e devi sej firmade kul non e keñon e kun-t-un pseu-
dónimo di kuj si farà ŭf t-al publiká par estēs o in rjasunt
la rispüerte. Si pree di skrivi di une bande sole dal sfuej. L'e in-
dispensabil ke partecipin a keste püblike diskusjon representānc di
duć i paīs ladins. E jé amitude küalunküe varjetāt ladine o
l'esperanto. Lis rispüestis ke fosin fatis par taljān e venāra'n
tradufudis. Oni kolaborator al pō proponi altris ponc di me-
ti in diskusjon.

In pluj di keste part, dirin uficjāl, e son desideradis pićulis
monografüs su kesč argomēnc :

1ⁿ Storie riasuntive de riforme ortigrafike t-al Sloven.

2nd Eskludind taljān, francej e inglēj, des altri lengis da l'Eürope, küa-

lis han-o une grafte pluj perfete, pluj facil, pluj vicine a la foneti-

3re L'aversjon daj Neolatins ife küintri la forme o küintri l'esen-
ce dal k, j e des létaris kuj čapelúc. Si devin-o legitimomentri

klama "pipis", nome i seños des létaris slovenis č ž š opār
ance kej des létaris internacionāls ke son diferēnc tant tal
manuskrit ke in stanpe? Keste aversjon ife limitāde a Guri-

ce o trop si estindje? Ju habitānc dal Friül udinēj no han maj
okasjon di vjodi skrituris slovenis, küindi no püedin've ke une
aversjon par riflēs. A determinā l'ostracismo di kestis utilisimis
e konvenjentisimis létaris, bastjal il fat ke une ocāde afāt superfi-

cial a un stanpāt furlān e püedi dá l'inpresjon ke si trate di une
lenge foreste? Haj-al di've pluj valōr il judici de kel ke al čale lis
létaris, o di kel ke al lej lis peraülis par skrutā il pinsir?

La küestjón de grafie furlane.

Se-bén la Socjetât Filolôgike furlane vedi adotade une proprie grafie pal furlân, kun non pîcui vanta'c par i skritôrs; kîste grafie e jê dut-altri ke definide e perfete. In je si rîskontîn lis medemis mancancis, i medêms difjêc, ke si catin te grafie taljane (dazio, zio; sole, sposo). Esemplîs: zâl, zenoglon, zi, zovin, zug, küintre zavarjâ, zemût, zîl, zok, zuka, sence kontâ lis létâris doplis par esprimi un sôl sun (digrams) ch, gh, gn, sc, ke in une grafie perfete no dovaressin jesi skritîs ke kun-t-une létare sole. Basse fundamentâl: Oñi létare un sun. Va ben ke la Socjetât Filolôgike int-un gjart küâl müd fedî kapi, parcé ke dimostrâ no pô, ke il furlân al sej un dialêt taljân, e par konseqüence kome tâl al devi soto-stâ a la grafie taljane. Ma al-mankul no varê's dovût ripeti i difjêc dal taljân e invece e varê's dovût korêzi-ju, tant pluj e tant mjôr ke si tratave di une grafie nôve, no anêemê adotade né aêetade.

Del rest si pô oservâ aj sostenitôrs dal furlân-dialêt-taljân, ke il furlân kuant-unkûe leât al taljân par pulîtike, par sentiment naturâl, dirin ançe par gratitudîne kulturâl e par mîl altrîs mutîvs, al restarâ sinpri un dialêt latin, kome a so timp e jerin il romên, il francês, il spañûl e il taljân. Ma küanke il furlân al varâ la so grafie perfete, e la so gramâtike, al diventarâ lenge nê pluj nê mankul di kel ke son

deventâc duē i dialēc latins: romēn, frances, spañol e taljān.

In fond in fond duē kēsē dialēc latins, pluj il furlān e il provencāl e dovarēs in jesi un sōl dialēt. Sikome però une part daj pōpui ke fevelavin il latin volgār o e jerin cirkondāc o e vevin relaçōns diretis kuj pōpui vicīns, han dovād anče subi lrs influencis di kēsē pōpui, val-a-dē: il romēn dal popul bulgar, il provencāl dal frances e il furlān dal taljān. Ma deklarā ke par kēst kēsē ultins dialēc a sedin derivāc dal bulgar, dal frances e dal taljān, mi pār ke sedi un pok trop azardōs. Anče i Ladins dal Trentin a ti han subīd l'inflūence todesce in grān part, ma o fajū par kēst todēsk, si dovarēs ve un stomit di fjar, o mjōr di acāl.

Se olin fa alk di serjo in būine-fede, dovīn la sē senc'altri la pulitike di bande (no devī sej nē pulitike taljane, nē francese, nē todesce e nisun'altre pulitike): dovīn mēti-si une man sul kūr e di blank al blank e neri al neri. Se olin anče salvā i Ladins daj Todēsk, no poderin fa altrimenti ke faj-gi kapi ke fra i dialēc latins: romēn, frances, spañol e taljān e jē la medeme relaçōn ke fra il ladin, furlān e provencāl. Se fin kumō son stāc traskurāc, e jē l'hore di mēti-si a lavorā, e se anče no si pō konseguī l'unjōn fīfike, si devī però rivā a l'unjōn spīrituāl. E par rivā a kēst i ul in prin lūk e asolutamentri une proprje grafie, ke sedi būine tant pal ladin e furlān, kome anče pal provencāl. Intānt si dovarēs pensā a la kreagōn de grafie paj Ladins e Furlāns, e di riflēs forsi pluj tard kiste poderēs servi anče pai Provencāl.

Sikome il furlān al'ē un dialēt latin (e no taljān fin a provis kon-

trârjîs) va da sê ke la grafie e dovarâ jesi uniformade e ve l'inpron-
te e la karaterîstike pluj ke l'è pusibil dal latin. Par konseguen-
ce naje çapeluc o pipis (č, č, š, š, ž) e nançe kape (k).

Olînd krea' une propre grafie pa-l furlân e pa-i Ladîns, kun kest
no l'è dit in nisunîsim kâf ke i Furlâns e uêlin distaka-si daj
Taljàns kuj kûaj e han atinence, kuj kûaj e han vivûd e palid
asjeme par sêkui e sêkui, han ricevûd ançe une kulture pluj
vaste e pluj preciose e kusi vie: vorâ di forsi distaka-si e libe-
ra-si di çjarc seños doprâc daj Taljàns, ke in fin daj konc ançe
kisê seños nâ son nè perfêc nè jusc.

Fin-tra-mâj ke il furlân nol varâ la so grafie adate e
juste, nol podarâ maj svilupa-si e progredi in sens vera-
menti furlân. Al resterâ sinpri une pûare cîvizîntule de len-
ge taljane, kome il provencâl de lenge Francese e il ladin di
ke todesçe. Al sarâ tolerâd al pluj par fâ ridi e al sarâ ko-
nôsûd forsi pes sôs vilotîs e il provencâl pe sôs sirventîs,
kome se in-t-al prin o in-t-al sekônd no si podês fa altri ke
skrivî o çantâ vilotîs, rispetivamente sirventîs, su-par-jû kul stes
metro, ku la stese mûsike, e no si podês fa ançe altri di mjôr,
di pluj serjo, di pluj elevâd, kome ke han fat e ke fasin ançe-mô du-
tis lis lengis koltis.

Da keste kurte esposicjôn oñi-dûn al dêv kapi, ke la kuestjôn
de grafie furlane o ladine e jê sinpri vjarte e e resterâ ançe
sinpri tâl fin-tra-mâj ke il furlân o ladin nol varâ la so propre
grafie.

Kome dit: kapis e ĉapeluc o pipis e devin spari, se-na-al-tri par no lasa' ke kũdki interesad o mal-intencionad na-l vadi a di ke il furlan o ladin al derivi da une lenge germane o slave. In duĉ i kãŝ la grafie dovarã mantinĩ la so karateristike latine.

13 novenbar 1921

Un Furlan.

La Patrije par dimostrã la so imparĉjalitãt e pũblike kest artikul ben-ke al sej un pũk fũr dal programe esponũd mo-modant, ke not podeve, naturalmenti sej koĩnošũd da kuj ke l' ha konponũd l'artikul. Lu publikin tant pluj vulintir-za-ke l'e stat skrit ku la grafie ke vin adotade no e, par prionte, a ma'kine, la kũal cirkostance e prove ke anĉe kun-t-une ma'kine di skrivi ordenarje, komũn, no speĉjal, ke si uŝe pe lenge taljane, si pũ benisin skrivi il furlan ku la nestre grafie judikade teũtonike.

Kumũ kũalki picule oservacjon: Si aseris ke il ladin, lenge neo-latine e devi sej skrite kun grafie il pluj pusibil vicine a la latine. In kest kãŝ, se adota' il k, uŝa' kun frekuence l'j, kũalki konsonant kun ĉapeluc, abuli q, x, y, w, l'ũl di slontana-si de grafie latine, l'Esperanto, lenge eminentementri neo-latine, tra i tanc peĉão ke si ĝi atribuišin a l'ha anĉe kest par disgracie sence rimjedi.

Se dũs lengis sũrs e devin vẽ la stese grafie, ĉe-mũd si ametjal ke il serbo-kroãt al venĩ daŝ Serbos skrit ku l'alfabet rus o ĉiriljan e daŝ Kroãc kun kel latin (pluj il k e tre letaris kuj ĉapeluc)? Han-in reŝon i Rus, ju Ukranins, i Serbos e i Bulgars, opũr i Pola'ks, i Boems, i Stova'ks, i Slovẽns ed i Kroãc?

Ĉimŭd si spieg-j-al ke tanĉ miljons di humiĉn, fradĉs di lengaĉ e di race e vedin sopŭartat por tanĉ sĉkui une tĉl inkongruence e kontradicjĉn, ke vedin laŝat persisti fra di lĉr une barjere ke ju divid intelektŭalmentri e kulturalmentri? E no si neara' ke la difference fra l'alfabet serbo e kel kroa't e je une vorone pluj aĉcentŭade ke no fra l'alfabet latin e kel da l'Esperanto.

Tal artikul di *Furlan*, no l'e fat nĉsŭn ĉeno de lenge internacjĉnāl Esperanto la kuj esistence e kostitui's la refĉn si pĉ di ŭnĉke di keŝte grafie. Kej aj kŭaj ur e kapitade keŝte idee e han la ferme konvincjĉn ke l'E. e sej la lenge internacjĉnāl osie la sekonde lenge di oĉi persone istruide di duĉ i pĉpui a parti di fra pĉs ajĉs. Kŭanke la lenge internacjĉnāl e sara' adotade ĝeneralmentri, lis lengis nacjĉnāls e stārĉn in rapŭart a ke kome hŭe i dialĉc e stan in rapŭart a la lenge de nacjĉn. Al vara' kŭindi un imĉns vantĉc kultural kel popul la kuj lenge e vara' la grafie manko aretrade e nel timp istĉs komune a ke de lenge internacjĉnāl. Par konbati kŭindi da li's la dris la nestre tĉŝi biŝuĉarĉs dimoŝtra' ke in un timp relativamenti brĉv, p.e in trente ajĉs, no l'e pusibil ke l'Esp., o une forme vonde someĉnt a keŝte, e deventi lenge aŭŝiljarje fra i pĉpui.

★ Sence mari no jĉ famee, sence lŭk no jĉ Patrje, e sence lenge no jĉ nacjĉn.

Kuj ke al rĉnee la mari-lenge, kel al rĉnee so mari e la so Patrje.

Sence progrĉs de lenge no l'ĉŝist progrĉs nacjĉnāl, ne' human. M.

Dialèt o lenga ?

La lenga no si kamba solamenti in grand di naçòn in naçòn, di popul in popul, ma anca ne lis fraçjóns di una naçòn, in oñi provincia in oñi luk si diferença il fevelà e la diferençajòn no finìs ke ku'l individuò. A prova da veretät di un tant basta riküarda-si la pusibilität di kopja' il fevelà di una data persona. Parçe ke no bisuña dismenta-si, ke la fevela no konsist nome ne lis peraülis kome ke si pol skrivi-lis, ma anca ne l'acént, ne la fûarca di vòs, nel gëst, ke lis akonpaña, in una küantität di moménc in-soma, ke par impusibilität di espresjòn, o par senplifikajòn da cosa no venün skric. Par kist ultim motiv resta al letör l'impeño di azunzi sekónd il so paré dug' kei moviménc kapác a dà pluj espresjòn a la peraüla skrita, e ke naturalmenti riesiràn diferénc se kónd il letör. Par kist anca la diferença fra i atörs di teatro ke ju divid in pluj e manko famòs.

No l'é bisün di di ke lis diferençajòns da lenga aümentin di gravität ku l'ingrandiment doj cirkui aj küaj si riferiśin. La diferença di fevelà fra doj pais no sarä tant rilevánt kome ke fra dös provincis. La diferença di fevelà fra Fara e Kapriva no jé kusi granda kome ke fra il Guricän e l' Udinēs, e pluj granda jé la diferença fra la Furlania e il Venecjan, pluj granda ancamó ke fra l'Italia e la Germanja e kusi via kome ke oñün sa ke anca lis lenges j'han il lor arbul genealogik e ke il gräd di parentela fra di lor l'é diferént.

No sarà difficil rikonoŝi za da kisti poëis peraülis, ke jo no haj studis filologiks e però ce mi azardi kuli di trata' un tal tema l'è dome parciri di diminui li kauŝis di disidjo ke esistin o disfin par inpedi ke ñ di naŝin di ñovis. E par fa un tant bisu-
nã pür ke ce ke mi manca in kultura filologika lu sostituisci pen-
sand-ŝi sora da me stes.

Kusi orës defini la diferenca fra lenga e dialèt.

A me mi par ke la diferenca konsist nela esistenza di una lete-
ratura. Ku-l svilupa-si di una letteratura si svilupa la lenga, fin
ke manca la letteratura la lenga resta dialèt.

La letteratura nela so funcjón di elevá un dialèt a lenga si di-
mostra in dös diregjóns necessarja. Prima ne l'inkuadra la lenga in
régulis fisis ke servin a duŝ kej ke la adotin par diretiva nel fa-si
konprendi a vicenda e poj ne l'oblea i estraneos a fã-ŝi riveren-
ca, a inpara-la cjoé par ŝoldi dej pinsirs ke la so letteratura kontén.

E kuli sin anca rivãc a defini ce k'al é letteratura: Skrituris
ke kontenin pinsirs. Pinsirs, naturalmenti, di küalki valör.

Jo foj un päs in-daür e ripeti ke la diferencajón da lenga no
finiŝ ke ku-l singul individuo. Ma la diferenca no dipënd so-
lamenti da la distanca di luk, ma anca da la distanca di timp,
kusi ke la lenga fevelada in épokis pluj o mankul distantis,
diferenca anca pluj o mankul e kist ñovamenti fin nel'indi-
viduo ke kul lã dej ajns al kanbja anca il so müd di fevelá.

Hora, l'è evident ke la diferenca di fevelá devi aümentá ku
la distanca, e ke kej ke son sinpri in kontät fra di lör no

diferençerân nel lor mud di esprimi-si in maniera irrelevant. Ma kûand ke la diferenca si mostra evident, allora si fevela di dialéc.

Ku-l lâ dal timp onî fevela si kambià kostantementi e sikome i kambiamênc son produciûc da kausis estrâneis a la fevela in mençion e la pluj part naûdis da l'ambjênt, e jesint l'ambjênt diferent in diferentis regiôns, kusi anca la lenga fevelada in diferenti regiôns, ke pur una volta vevin il medesim idioma, sarà diferenta fin-a tant ke una regiô no kapià pluj l'altra.

Kusi la evolucjôn da lenga latina j-ha produciûc in Italja la taljana, in Francia la franceza ecet.; o par jesi pluj jusc in Italja i dialéc taljans, in Francia kej frances, in Spagna i spañoi ecet.

Hora, il bisûn di konprêndi-si l'un-l'altri l'era sinpri pluj grand dal reîno dei singûi dialéc e par kist si konservava e usava la matri-lenga par skrivi kûan-ke za no si fevelava pluj ke in dialèt. Kusi anca mesôr Petrarca al si j-ha prokurât la lâtine kun-t-un poema latin nel mentr ke i dialéc taljans no solamenti vevin za sflurît ma anca za dâs frus.

Ma ku-l krolò da l'imperi roman ke-l tîniva assieme Francia, Spagna e Italja l'è stâit anca 'l sentiment di pertinenca vicendevul de lis tre surs, e i bisûjns de l'Italja di komunika ku li altris surs al devi jesi-si diminuît al-di-sot de la fadîa necesarja par inparâ la lenga latina ke a eja so misin pluj la fevelava.

Ed eko vîni Dante a skrivi la so Divina Komedja in dialèt florentin elevând par jê kist dialèt al rango di lenga, volintar akolta

dotada da duġ-kwānġ kej ke sintivin l'honor di apartiiri a una starpe ke veva ġenerāt tant inzen! E faġint un tant, Dante l'univa l'Italja ku-l dāġi un patrimoni komūn e indivisibil, la lenga ne la kważ duġ, Piemontēs e Siciljāns devevin tornā a rikōnōsi-ġi Fradis.

Kōme la skūsfida eleganca dal Partenon inalci i so elemēnc e singulis parc al rango di modei par altris konposiġjōns, kusi la beleca de lis viġjōns e la profunditāt di pinsirs ne la D.K. nobilitin la so lenga e la fan a kolzi vulintir daj Lombard, e Nāpoletāns, parce-ke t-al adota-la i Taljāns no solamenti van orgoġjōs di vè un Dante, ma j-han anċa il profit di podè intrinċi fra di lōr da lis Alps fin in Sicilja.

Ce, kome aj lins ke korin, plens di komiġjōns, ke la pluġ part no riesin ke a parturi une suris, ke a so volta si svilupa in una nova komiġjōn, nel medjo-evo, invece daj trecentisē, ke si j-han mitūt a skrivi in taljan, lis popolaġjōns d'Italja varesin nomenāt una komiġjōn, par elezi un dialet a lenga komūn, jō krodi ke la komiġjōn sarēs anċa-mō in permanenca.

Orin dunċa tiri kont anċa di kist momēt, ke cioē aj poēc riēs kun pluġ facilitāt di inalci un dialet a lenga, ke no a una komiġjōn.

Son i granē poēc, i skritōrs di pols ke sigilin la lenga, ke ġi dan una gramatika e ke ne la lenga unišin il popul, nentri il popul al lavora kontinuamenti in sens kontrari difrenciānd la lenga. E l'ē il valōr da leteralura, jē la beleca e gra-

vilat de pinsirs kontrāuc ke influīs anca su l'estensjōn del teritori di una lenga.

Kuj sa, ce, amitind ke Dante nol varēs skrit la so D.K., i altrs trecentisē varesin bastāt a uni duta l'Italja su una lenga o se invece kūalki skritōr nol varēs skrit in kūalki altri dialēt formānd kusi un nōv nukleo. Kusi podarēs jesi benesim ke l'Italja meridional' vēs adotāt il florentin e ke setentrional' il veneçian. Kista l'ē una suposicjōn del-dut arbitrarja dome par rikūardā il benefici ke deriva da una lenga kum-tun dominjo pluĵ estēs, ma anca par rikūardā il valōr da letera-tura taljana ke uni's int di tanč dialēc e ke gōld il rispjet di dut il mond civilizād.

Jo domandi kumō: ce varēs-in-o profitāt i Lombarc, i Piemontēs, ce i lōr skritōrs, invece ke in taljan, varesin skrit nel propi dialēt? Una diminucjōn sensibil del cirkul deĵ rispjetivs letōrs, par konseġuenca pĵardida di influēnca, di prestiġo.

I granč skritōrs adunča riēs in a honōr del popul al kūat aparten'in, lu uni's in pal desideri di gōldi di kel honōr e fi-sānd kuj lor skrit la manjera del fevelā par uso komūn, jūdin a arestā l'acijōn disolvēnt del timp e a evitā li so konse-ġuēncis babilonjanis.

Nel klasik timp antik, ke' l vjodera un Alesandro inoltra-si fin ne l'Indja, un Hanibale viñi dal dilā del Mediterāneo a pasā lis Alpīs, i Romāns a uni il mond intir sot un dominjo, anca li len-gis klāsikis, il grek e il latin si imponevin a vasġ teritorjos

alezerind i trafiks e juddnd la propagacjòn da kultura, a mi par k'a dev jesi un bjel bokòn di hereditat ke l'mond hodjerno a gòld anca-mò daj Greks e daj Latins.

Nel Medjo-evo, lât il mond a bokòns, i pòpui, anca ke j di una medesima lenga, si dividevin in piculi famejs, onuna kontenta ce podeva jara-si kunt-una muraja kinefa kunta i atòks di altris, e lis lenges podevin svilupa-si senca il freno restritiv di un bisugn internacjonal.

Nel timps modernos, kausa l'invençions ke ju ha: incisa e sora düt kausa l'invençions de l'epoca recentissima, il mond lè tornet a uni-si in frascjons plu j grandis, e l' dorente di di-mê plu j pœul fastid sînti sinpri plu j il peso ke jî derivava da tanti lenges diferents.

Aj nestris dîs, ke onun cîr il propri uil, mi par k'a l'è rjor di vè una lenga ke vala un tîr di kradon lontan ke no l'ome un tîr di sklop, e jo dorente dâ-ji dal met aj Milanês, p. e. j ce jî vînt l'idea di distak-si da mærlengua taljana e di orê vè il lontan per propria lenga.

E kuli vœri sul pont esencjal k'a cœj tratâ: la küestjon del furlân. Il furlân l'è o no l'è un dialèt taljan.

La par di i vœr, no mi soj maj interesât plu j di tant par podè fâ-ru un'idee su la origin del furlân. E kist no solamenti pa la distaçion ke nu derivava da me okupaçion e da l'ambjent ke mi cirkondava, ma forsi plu j anca-mò pal disgüst ke provavi o ti volta ke mi succedeva di sînti ke i Furlâns no son Taljans, e ke

no mi permetteva di là a indagà dula ke forsi varis cōtāt
ce ke jo no desideravi.

Ma se anca no j-haj studiis de sorta par podè' konfuta' kej ke
fasin dal furlan (ladin) una lenga independent, saj ben un pok
di taljan e cioè tant ke baste par konvinci-mi ke la paren-
tela fra kist. e kel devi jesi asaj streta. Pol jesi ke kualki
ladris, kualki espresjon rikuardi ad altri ke al latin, ma una
infinitat son pur kēs ke han forma puramenti taljana, e cioè
tamenti, ke, ce 'l furlan al é un idioma independent, al devi
vè rut tant kontāt ku-l taljan di jesi-si asimelat fin al punt
di podesi-lu ritiñi un dialet taljan.

Me ven il pinsir ke 'l dicjonari el nus dirà forsi di kuj k'a
sin Fröj, ma la gramatika kun kuj k'a vin tratāt, di kuj k'a
vin le kultura.

Hora l'hereditat ste apunt ne la kultura e no ne la forma
del nas. Cjart k'a l'é interesant di indagà la propja origin, di
konosì l'arbul genealogik e si j'ha un dovè di venerà i propis ante-
nāc. Ma in fat di lenga, kome in kel di pertinenca pulitika, il lā in-
daur fin du-lā ke nus par e plās, dā aj altri il dirit di lā ancamò
pluj in-daur par dimostrà il kontrari.

E ce si tratās di venerà ne la lenga la propja origin si poda-
rēs ancamò colì la part di kej ke nej Ladins vjodin una famea
independent, par konsequēca son fiers di sustinì la nobiltat del
propri kafāt. Ma ce-tāng son-o i Taljans ke podin dimostrà di disen-
di daj Romāns. Ce-tāng sono i furlans ke podin dimostrà di disendi

daj Reto-Româns? Mitînd tre generaçions par sekul a si-nd-j-hâ disavôt da la mûart di Dante in ka. Ce maj dişendens da ste-
sa persona no si uniresin in matrimoni, ce maj un avul no-l
figurarês pluĵ voltis ne l'arbul genealogik di una persona,
oñûn di noaltris al dovarês vê al tiñp di Dante nuĵa-mankul
ke 262:144 persons ke figurin kome avui nestris, e un se-
kul prima a-nd-j varesin dovût jesi pluĵ di doĵ miljôns.

Ce anca kirsĝ numars si restrinzin di asâĵ kaŭfa la cirkos-
tanca acenada, nus dan l'istês di pensâ ke spinzind li nestris
indâĝinis um pök in-daŭr, si venârês ben prest a riskontrâ pa-
rentelis du-lâ ke no si sospetavin. E si j-haja mo di dî ke i Fur-
lâns no sedin parinê daj Talĵâns? E alora parçê no adola
l'hereditât da ke banda ke jê pluĵ granda?

Ma parin a un altri pont di vista. Vin vjodût ke la lenga
lasada in balia di sê stesa, senca regulis adotadis, si kanbja kon-
tinuâmenti. Fur-dal latin, dome in Italĵa son saltâc fur una kua-
titât di dialêc. I Furlâns, diĵâĵ mjôr. i Ladins stes, kusi poks ke
son, fevelin diferentementi in divjars luks. E ce diferencis! La
desinence in -a ke dopri jo, e ke in -e del dialêc di Udin son
una piculeca a pet di ke fra kist e kel daj Ladins engadinês.

Se i Ladins ũelin meti su una lenga propja, bisuņa pâr ke si
akordin anca in raŭard del dialêc di şjelzi. Ma se un tant for
kusi facit, jo krodi ke l'mond no-l vares tanti lengrs. Kome ke
j-haj dit prima una tal şjelta no pöl efetua-si par ôpara del
popul, ma l'ê pusibil dome par ôpara daj skritôrs. Kun dut il

rispiet ke gi parti e kun duta la rikonošince pa-l divertiment k'e'l mi jha prokurāt, ce Zorūt l'è il masim skritōr furlān mi par ke no vin raġunt anca-mò kel patrimoni di letteratura furlana necesari par akaparā duġ i Ladins.

Oñi lenga jé pluj o mankul artificjāl, une senplifikacjōn dal dialet ke kopja, e ke a riprodusilu gi okoraresin ben pluj seños ke li skrituris no usin doprā. Rikūardi kuli solamenti as o e as e vjarc e sjarāc Krodi ke oñun ka skrīv in dialet al jha za fat l'oservacjōn de la difikoltāt da ortografia cirind di supli kun senplifikacjōns pluj o manko arbitraris. Son kisti senplifikacjōns ne la grafia e ne la gramatika ke krejn un tipo nov di lenga, a la pūartada di duġ kej ke ulin dopra-la, ma ke-l depreca ne l'istēs timp duti li altri forms in uso, ke par luj doventeronejs, nel mentri ke dutis jhan il stes sakrosant dirit di servi a la komunikacjōn dal pmsir.

Una a me cara persona diseva "lomenā, lumar," par di "nomenā, numar,". Ce jo ves di skrivi una gramatika furlana fars kista riflesjōn: in taljan si dis "nominare, numero," par konsequēncia in furlān l'è just "nomenā, numar," e kun oĵo restaresin boladis di fals li espresjōns "lomenā, lumar," ke jhan pur la stes fūarca di espresjōn e per-cio' l'istēs dirit di jesi.

Ma kuand-ke "nomenā," sarā lenga, "lomenā," sarā dialet e kūanke "lomenā," sarā stuf di jesi dialet al orā doventā luj stes lenga, e kusi via.

Ce anca la lenga ke pa-l individūo no val gran ke a provā la

disendence, je in kist raund di magor entitat par una nacion, no si pol nea, ke ce a un singul Ladin no gi ries di dokumenta la so origin reto-romane, pol popul ladin sara pres-apok la stesa difikoltat, mentri ke par deducjons logikis si pol vini ku la stesa facilitat al resultat di una parentela kuj taljans (romens).

I popui al di di huc son za trop mesedac par sustini kun reson una cjarta disendence, e l'e cjart ke una gran kuantitat di individuos ke a plen dirit si askrivin a una data nacion ke spesi voltis riesin perfin a honor da nacion, no podoren dokumenta la lor pertinence ke da ben poci generacjons.

Par me, jo dedusi ke no l'e conseabil di fa dipendi la nacionatit da disendence, ma puramenti da propja volontat de l'individuo, il ke sjole una kuantitat di kuestjons e a no-altres furlans nus da il dirit di acetà il taljan kome mari-lenga ricarand dut l'util ke si jha da pertinence a un nobil e rik casat.

No stin dismentea-si ke oñi lenga jha il bisujn di svilupa-si, di aumentà il propri vokabolari sekond i bisujns dal timp (e i nestris tins a-n domandin di espresjons! E du-là la Zolin-o nò kùand ke nus manca una? Dal taljan.

Il furlan l'e bjel e bon kùand ke sin fra di nò, in glesja, duta ke anca il mankul istruut al jha dirit di entra, ne lis primis skuelis fin-a-tant-ke i fruc a no kapišin anca-mò il taljan; e i Zoruc k'a skrivin pur la lor "Jagra di Bolzan" e il lor "Salamp di sior Tomàs", in furlan; ma c' Furlan al ul fà-si sinti plu j lontàn da campanis

dal so campanili, ce un furlan al j-ha pinsirs ke mēntin di jesi
kūant maj divulgāc, alora kel skrivi in taljān e 7 pol jesi sigūr ko
lu kapiān anča a cōsā [cāfā] so.

Trest, Decenbar 1921.

Inz. Toni Andrian km.

Ven publikāt vulintēr kest artikul da l'eminēt kolaboratōr, bea-ke
un pōk mase lung e no in perfēt akordo ku la finalitāt di kestis
dispensis, parče' skriē ku la grafie internacjonāl e in une varjetāt i-
dionōtike ke ha markade tendence a l'italjān e pardimōstrā la nestre
inparcialitāt vjars dutis lis opinyōns anče kes kontrariis a la ne-
stre teji. Un tant al doveris dimōstrā a kei ke anče-mō no si son
formade une opinyōn, ke la teorre ladine (klaminle kusī), e jē von-
de sigure di podē acētā kūalunkūe diskusjōn in kontrāditori. Riser-
vandsi di esprimi la nestre opinyōn o deklarīn subit ke sin d'akordo
kul preopinānt tal ritiān ancemō un dialēt il nestri Furlān, ma un dia-
lēt ladin e no taljān (Schneller, Askul, De Gregorio 1920), e ke al
dipenderā daj Furlāns stes fa-lu montā su di kūalki scōlīn o lasa-lu
tonbolā jū o magari sburla-lu jū. A l'ēpōnē anče il motivēdje! Per
judika daj karabrs dal ladin ke si konsiderin kestis dōs sēmplēis persō-
lis : vaēis blancis e la lōr traducjō taljana, a la kuāl si pase par
kestis formis ke rapresentin ladin manko genūin, pluj smamit, vēr
scavēc dal ladin, ma sinpri ladin : vaēi blancis, vaēis bjankis, vaēis
blankis, vakis blancis, ... orje 32 kombinacjōns diferentis ke risul-
tin daj vokābuj : vaēis, vakis, vaēi, vaki, blancis, blankis, bjancis,
bjankis, blancēi, bjancēi, blanki, bjanki, senca tiñi kont ke la radri
blank e jē rapresentade in kūalki dialēt da alf o alv.

A mia figlia

Kome aperitiv a un poemùt taljan a *Da Quarto a Calatàfimi*,
ke skomencarin a publika' te prósime dispense, o din la traducjón
taljane de poesie pluj komovént da l'imortál poete guricán Karlo
Favét, dovude al zovenùt Amedeo Pinelli:

Nina, per la tua festa
cosa ti posso offerir?
Un' orrida tempesta
m' ha fatto impoverir!

A te rapito ha il padre
o bimba mia lo so,
ma teco è la tua madre:
a me nulla resto!...

M' han tolto la famiglia
la Patria, l'amico;
è forse meraviglia
se povero mi dico?

Se alla sua figlia il povero
nulla le può donar,
una speranza restagli:
un bacio le può dar!

A me neppure questo.
Qui dentro a la prigione
il cor mi si fa mesto
come la mia canzone.

Nina, per la tua festa
nulla ti posso dar!
Solo il pensier mi resta:
non posso che pensar!

E col pensier io vengo
io vengo sino a te,
accanto a me ti tengo
Nina, tu sei com me!...

Un bacio, una carezza:
e rido, e piango, e rido...
e scordo in dolce ebbrezza
il mio destino infido!...

Ma non è ver! Sparita
è tosto l'illusione,
e l'anima avvilita
ritorna alla prigione...

Nina così tuo padre
piange lontan da te,
deh! prega la tua madre
che ti baci per me!...

Galarie daj personaços de Ladinje.

Gracjan Valón

Eko la liste, necesarijamenti rrasuntive des óparis del venerând ornitolog (l'è nasûd il 25 marc 1851) honôr del Friûl.

E son detadîs par taljân kestis:

1886. Notis su l'avifaune del Friûl. *Bol. Soc. Adr. di Sc. Nat. di Triest*
 1887-1907. Eskursjóns ornitológikis in Friûl. Ser I, II, VIII in *Bol. Adr.*
 ser III-VII in *Avicula*, *Siene*, IX in *Riviste tal. d. ornit.* - 1890. Noti-
 cjis su uçeî rârîs pijâc tal 1890. in *Bol. d. Nat. di Siene*. - 1890. Noti-
 cjis sul *Plectrophanes lapponicus*. *Id.* - 1891. Kontribucjón al studi
 intôr a kuálki-dûn daj nestris *Acrocephalus* e *Calamioherpe*. *Bol. S. Adr.*
 1893-96. Kontribucjón a un studi suj uçeî daj nestris palûc e de
 marine. *Parc I-XVIII kun taûlis kolor. a man.* *Bol. S. Adr.* - 1897-98. Uçeî
 un mont rârîs te province del Friûl. *Kuâtri memor. in Bol. S. Adr.* -
 1898. Noticjis su la pásare di palûd (*Schoenicla palustris*). *Avicula*, *Siene*
 1900. Notis ornitol. pe prov. del Friûl talan 1899 id 1901, id 1902, 1903
 in *Avicula* - 1901 Note su la ñove specje di ciûite skuvjarzude in
 Friûl. *Ac. de Akad. di Udin.* - 1902-07. Avifaune furlane. *Bol. S. Adriat.*
 1902. Il bati-alis picul (*Erythrosterne parva* Bechst.) çapât pe prime volte te
 prov. d. Fr. *Ac. Akad. d. Udin.* - 1905. Oservacjóns su la trasf. des plumis
 in prim. in un masèo da l'Hortolân Forest (*Calcarinus lapponicus*) *AK. Ud.*
 1910. Uçeî rârîs kapitâc te prov. di Ud. dal 1900 al 1909. *Avicula* - 1911.
 Su doj hibrid interesânc çapâo in Fr. *Riv. tal. di orn. Bologne* - 1912. Su
 une varjetât di pásare pijade su lis montañis del Fr. *id.* - 1912. Uc.
 rârîs çapâc te prov. d. U. tal 1911. *Id.* - 1912. Zontis e korecjóns a l'Avi-

Faune fur. Bol. S. Adri.-1912. Notis su anomalis de koleraĝon t-es
 alis e t-e kode di divjarsis kŭal. di uc. Riv. orn.-1913. La pre-
 mu Oca lombardella ĉapade in prov. d. Ud. id. ¹⁹¹⁴ L'akzile reāl in Fr.
 In Alto, Ud.-1914. La prime Ardea melanocephala ĉap. in Italje. Riv. or-
 -1914. Uĝars konp. t-ĉ prov. d. Fr. Ibid.-1919. Ce influence pō vĕ vād
 la ŭere su la modifikagōn e sul pasāc daj uc. Id. —

Son stades detades in todēsĉ kestis oliris memorjis ke koncernin il Friul:
 1884. Liste daj ŭe. vinŭe al morĉāt di Ud. tal aŭtūn dal 1885 fin al 8
 di decemb. Monats. d. deut. Ver. z. Schulze d. Vogelwelt. Zetz.-1885. Uĝ.
 furistirs enormāi e rārs. Id. — 1891. Relagōn sul pasāc di ŭe. t-e
 prov. d. Fri. ne l'aŭtūn dal 1890. Ornith. Jahrbuch — 1901. Su l'Athene
 Chironidae Gigl. — Id.

Par fŭerce majōr na podind-si pluĝ stampā la presint publi-
 kagōn, o skuŭin lasa fŭr la reprodukōn dal ritrāt dal vene-
 rēnd ŝjencāt di kuj il Friul al doverēs seĝ supjōrb, e ke tro-
 pis kontradis nus irvidjōn. O finin kesē ĉenos ku l'aŭgurō
 ke par l'honor de picule Patrije e pŭede vjodi la lās in denē
 edicjōn l'Avifaŭne Furlane e ke kŭal ki-d-ŭin di keĝ ke han
 vōs in ĉapitul, al si fāsĝ indevānt, e al skomenci a vjorzi la soto-
 skricjōn kun-t-une bjele sume. Pusibil ke dal nestri pais nol
 vedi di zermojō nuĝe ke al dimostri inkoraĝament a kuj ke al si
 ē dediĉāt ĝenerosamentri e disinteresatamentri a la ŝjence aplika-
 de? Va benōn honorā kuj ke por une grande idee l'ho sakrifi-
 kāt la vite, ma l'ē anĉimō mĝor judā a konp. letā un'ōpare a pre-
 sentā la sintesi di dute une vite spindude in un lungisim la-

vör analitik, zake kest no'le dome muri pe Patrije ma le
vivi, lavori, shonbati, sulri pe Patrije e pal progres de sience
k'ol e' progrès human.

Pa'l medem motiv no si podard per kuno fa ko'esi o
letors la lifunumre di oltris benemerio ladinis des k'asj si
vin prokurät il ritrat kome: Suan Althion di Kolfösk di
Val Badie, Firmilian e Silvio de Gasperi di Kurtine di Anp'e
Kristjón Schindler prekursör dal nestri Askul, Celestin Zuc di
Resjate, l'Abat Nord Marc di Monai, il veskul Kapelari di Regu-
lat, il Kon' Gerärd Freski di Ramuöjöl, por fini, por kuno, kun-
tuno disgragede vittime de üere, il pilöre poete Viktoro Kadet
di Fene. Te nestre gih pe Ladinje central e oriental o vin an-
ce visität la cäse dule ke l'e nasud il poete Eggefin Punet
(Stai di Mizee) e si vin prokuradis notigis sul Dotör Zaneto
Gortan di Davosöl. Un pök a la volte due i benemerio e
vissaran de'ementri riküardäc. Prossimementi la bibliografie del
infatigabil storik di Püari, monsior Degen.

☆ Oni naciön progredi's a pari pos de lenge.

Il furlän no! ha di sej un toleräd in cose di altris, ma parün
in cäse so.

Kul spari de lenge, sparis anče la naciön. M.

Les naciönalitäs son invinciblis kome la kusjence, o podes
incukelis par kurt timp, ma no skancela-lis. S. Macin (Mozzini)
Une naciön no si po soterale dute küante. Ugo Foskul
Par salva une Patrije agunizant on rimjedi l'e just ko l'e necesari
Üerac (Guerrazzi)

La barbe di Pañuti.

Küand ke o soj našüd

haj rajüd,

e küand ke haj di muri

haj di vai:

Lašajd K'o ridi un pōk almanco hüe

za-ké par ridi haj anče il parcé.

Bepo Pañuti l'ha 'ne barbe rare

pajan-le un miljōn no sarēs čare,

'ne barbe sorprendént un vēr portént.

Di kešte barbe űej konta-us la storje

e la so vere glorje.

Jé našude a Berlin, te bire būine

oñi sere bañade e oñi matine,

jé viñude bjel prest 'ne maravee

ver honōr de famee

Te sñape daj Karpác l'ha po' incōkade...

e si kome niün

ke fos za bjele alore oleve krodi

tej Stāc Unīc jé lade a fa-si vjodi.

Pe l' Hongārie e l'Aūstrje ha po' zirād

kome merče pluj bjele sul merčāt.

Po' a čaše paterne jé tornade,

a l'onbre de lis vīs e al fum dal vin

e diventa da-bón un amorin.

Kumô ke sot la nape si e infumade
cantin a honôr de barbe fortunade;
- La barbe di Pañuti e je' une barbe rare
di barbis su la tjare non catarês di mjôr.
- La barbe di Pañuti je' barbe zintiline
beade la so Nine, ke pô nuli l'odôr.
- La barbe di Pañuti je' barbe fortunade,
je' dute piketade kolôr di lat e vin.
- La barbe di Pañuti esind da duĝ mirade
par oñi pêl stimade e fo pluj d'un zek'in.
Eko, o cãrs Furlãns, ne raritad
ke honore il Friül;
e keste bjele barbe je' un tesjaur
e pluj di küalki sjôr
la pajavês a pêf d'aür;
duĝ olevin ste barbe par honôr
vind des mæis kun sé d'oñi kolôr.
La varesin konprade nel Ġapón
par ben lava-le ku l'age e savôn;
olevin vê-le ju sjors di Lubiane
par fa des büinis küardis di Canpane
e i musiks di Berlin
par fa des bjelis küardis di violin;
la voleve nel Baden il Granduke
par fa-si la piruke,

e i cãradõrs di Tramõne
par tjesi doj tendõns;
i ustõrs de l' Hongãrie
par frasce di ostarie;
e mjec i põpui Cãrõnei
par tjesi doj cãpriei;
i nobei di Milãn
par fa kolonis di cãn;
l'emperatõr di Pekin
par fa dono a un mandarin;
i vinãrs de Repùblike Argẽtine,
par mobil di kantine;
a la stacjõn di Mestre
par mobil di finestre.
Ma Pañuti l'è prudẽt
e di mase aventõrs no l'ãl saveñt.
Kusi kest bjel tesãur reste a Midun
par ornãmẽt e steme dal Komun;
la pãarte spes da Tite Baratin
a bevi mjec di vin;
da Silvyo o Menegon
a bevi kel plu j bon.
Ma za oñun kapi's
ke dut kuli no fini's:
sarẽs un vër peçad

laša skūindūd kest tēsāūr lā-jū a Ćjād:
e za Pañuti l'ha ūlūd pensā,
anci l'ha skomencād
a kostrui-si une strade di fiār
par menā la so barbe in-fīn sul mār,
e a l'ha za pronc i klāūs
par fā-si un bastimēt
e menā la so barbe in Oriēt.
Intānt ke si ešegūiš in i progēc
la cāre Nine so, kul pjetin nūv
ste bjele barbe j nete daj sporkēc.

J.

II futūr diplomatik.

Sjōr Batiste l'ha un fi inteligēt;

ma ančemo' no-l sa

la profesjōn ke j va.

E par koñōši del fi l'inklinacijōn

une dī si decīd di kolokā

sul taūlin del mesād

une botiŕje di bon vin

une monede d'aur e une Bibje

leade in marokin.

Pō 'l mande dentri il fi

—Va-lā, j dīs, šjelo ce ke mjej ti plās.—

Erusan-si il nas, al pensave fra sēc

- Se il merengo al šjelo, da komercjant
lu fašaraj studja:
se la Bibje, sarà un prediċadör:
se la botifje sarà un bevitör.

Il fi apene enträd,
al ċape la botifje e se la švüede
il merengo lu met in-te sakete,
la Bibje sot il bräc e vie filäd.

Il pari vjodind ke il so Dalvis
si ċ mosträd inteliġent e pratik,
al konklüd su doj prs:

- Deventarä sigür un diplomatik.

J.

Il futür deputät

Atiljo l'ċ un frutät nome baišär
sinpri al promēt e maj nuje al mantén
kun duġ si mostre avär,
l'ha un kūr propi di len.

Epür a l'ċ d'inžen

se no nol podarēs duġ inġanä
e fä-si kun dut kest da tangē stimä.
L'ċ par ċäse e par sküele
un vēr torment

- Se l' püedj-e deventä ko'l sarä grand?

- Sarä sigür deputät al parlamēt J.

Lis ñesis dal plevàn di Va-t-al-cir

L'é un plevàn ke l'ha tre ñesis Fo la mari une servate
disupjarbje fabrikadis sčanpasade di Trjest;
kuj brilànc in-fin tes strecis e mediànt ke ha fat la mate
muse e mans insbeletadis. hùe si cãte t-un bon püest

Han sul cãv une barete A 'sti ñesis par sposa-si
modèl' ultim di Paris, ur okör di bēc un sak;
han in man la lör borsete, ju merléc han di konpra-si
a dâ in voli e konpari. lis skarpinis kul bjel tak.

I onbrelins e son di sede: E il sjör barbe a 'sti sanguëtis
l'un l'é verd, l'altri l'é blank, ur prepari dut pulid
a konpl' la patrje fede a 'sti cãris so' polzetis
a l'é il tjarc kolör di sang. ur provjodi anče il marid.

E son fiis di miserábii Mentri han nome pretese
ke no vevin nanče pan, e pretindin di 've un sjör:
e kumó marcín in luso murirá sence cãmesse
pes palankis dal plevàn. il sjör barbe e sence honör.

Kusi kestis damigelis Je la glesje mat-sestade,
son superbis dal lör stad, nome krañe su l'altär;
e si krodin lis pluj bjelis l'ha une vjeste takonade,
siñorinis sul mercãd. spork e rot fin il golär.

Han il lus de biciklete Luj, püarin, küasi not mange
ke lis püarte nej lör spas. par riki kesč tre modei.
Oh Fortune benedete Se'o podés doprá 'ne stänge
kò si gold kuj bēc daj mac! oh ce tant k'a sarés miěj.

Il Siñōr il matrimoni

a oñi predi l'ha prohibid:

Eko al kápite il demoni

e i nevōc j ha suđerid.

X.

Folk lu ardi !

Folk lu ardi kel amigo

ke nus ha tant tormentāc

k'al fos krot in-fin la pance

e leād in mjeo des ās ;

lis urtiis al 'ves te boče,

fum t-aj vōi , azēd t-al nās ;

une biše al tafanari

duġ i sborgs k'a son t-aj prāc,

ves il sterk te-lis orelis

e i cāvēi duġ intenāc ;

nūd poñēt te lis buralis

ku lis mans e i pīs leāc,

fos menġād e stomi e pance

da mīl viārs dej pluġ rabiāc ;

k'al fos cūet e stūart e gobo,

k'al fos brut kome i pečāo ;

k'al patīs oñi malore

a l'hospedāl daj pluġ malāc ;

patīs fam e sēt e rabje

a l'infjār kome i danāc.

Y.

II riklamāt

Cārs ģenitōrs, cāre me muīr se no pensās al mjo pāis
 Cārs i mjej fradis, cāre me sūr aj ģenitōrs, a muīr e fīs.
 par vo l'ē sinpri dut il pinsīr, Ānimis būnis, personis koltis.
 par vo l'ē sinpri dut il mjo kūr; a nus solevin a maravee
 Cāre me cāse, cārs i mjej fīs, se vin fastidīs; dutīs līs voltīs
 a vo jo pensi līs nōc e i dīs. nus dan konfūarē kome in fomes
 Kūand k'o lavori, kūand k'o sfadū, kull vin sinpri dej boīs amīs
 kūand ke obedīs aj superiōrs, ke nus rekūardin la muīr e i fīs.
 e kūand k'o māngi - kūand ke o Pes tantīs glesjīs voj a preā'
 kūand ke haj di ġoldi-^{spacj} kūand ke par ke il bon Dio nus dej la pās.
 sinpri mi pensi del mjo pāis^{haj dolōrs} e prest podino duġ kūand tōrnā
 dej ģenitōrs, de muīr, dej fīs.. a vivi insjeme a sej beāe:
 Oh la me cāse, la me glesjute, intant jo sinpri anče aj amīs
 lā ke'o našēj, lā ke'o inparāj o rifeveli de muīr, dej fīs.
 a donā a Dio l'anime dute... E vo preajmi ke o sej sincēr
 dismentea-mi jo no pūes maj. k'o mi manteñi fedel e san,
 Jo ti saludi mjo cār pāis amānt del just, amānt del yēr,
 kuj mjej paring, kuj mjej amīs. e legri sinpri da bon Furlān.
 Kull a Bolōne, bjele citād Aj ģenitōrs, a muīr e fīs
 di grān dotrine, popul civil di kūr un "mandi" e al mjo pāis
 ovivarēs propri beād, Fajfi il Siñōr, dopo i travāj's
 oñi njo sjum sarēs trankūil, ke si patišin da tante int,

vejn di sana-si lis tantis plaj's
ke si son vjartis al nestri timp.
Ke Dio nus salvi par duĝ i dīs
e po' nus klami t-al paradīs.

Setemana santa.

Tros i kurjōs ke zirin pa citāt
di gleŝja in gleŝja, ma i devōc son pōs
duĝ van par vjodi kome in sul marcāt
pōs a preā e a fa-si vjodi trōs.
Un krucifīs ka e lā dismentiāt
l'ē anĉa-mō skuvjart, e misterjōs
il sun da profecūs del timp pasāt
ne'l cānt di kenti jo no'l rikōñōs.
Sol la to pinca dīs di ke zornadis,
ke preparavin Paska e ke impacjēnt
jo atendeve di abraçá me fradis.
E jo graci's ti dīs. Il to presēt
l'ē pluĝ di pinca, e son ūs kuluric
e son skarpis di skrea e árbui sfluric.

Viena 1893

A. (dialēt di Fara d. Lusīne).

Ei persegüitāt

No soĝ ĉalāt trop ben! No... Le han kun me.
Si vjōd!... Ores savé, però, l' parĉé!
Kuj ju koñōs? E pūr mi ĉalin stuart!

Küand haj-o fat, küand maj, alör, di-tüárt ?

E kest kuli mi čale par travjars
e št'altri, par daūr, mi fās i kūars !
Če olef-o maj, če olef-o vē di piēs ?

E jo, a dut kest, no j devi dā gran pēs ?

Kuj mi minčone, kuj mi met a māl,
kusi duč-kūānč mi van čalānd di brut
e ... kapirēs se mi busine 'l stomi !...

A di nisūn jo no haj maj fat dal māl
k'o sepi ! E pur, čalājt če bjel kostrūt,
mi mandarān, pur-trop, al... manikomi !

G. 1920

Fabiūnculus

Kartuline ilustrade.

A l'ha rote la piñate
kel frutūt; par kest so mari
inrabiade, lu maltrate....

Ma il papā, dut al kontrari,
lu protēs e lu difind !

← Ostinade je è pretind
← k'al si meti in zenoglōn
domandānt il so perdōn

ma el frutūt inkoraġāt
di ke grande protecjōn

Gurice 1921

no l'ul sej kusi humiljāt !

Kuj dirā-l k-al'é un minčōn ?

Oh fortune grande e rare
ke ha fat lā la miñestrine
de piñate dute in tjare !

Un ġatūt e une ġaline
te e devin ringracjā !

Vē-ju, vē-ju, vēju lā !

vē-ju lā ke van nofānt !

Su ! da brafs faj-si indenānt.

Fabjo da Udin.

L' inpiegád.

L' inpiegád l' é un robul-česul Ven a časa, sjara il klostri,
un siorút ke l' é trop püor : no ul jesi disturbád,
l' é vřtúd sküäfi di seda, ti sparnica bjel i boros
kul čapjel d' oñi kolór. su una taüla dut beád.
Luj lavora, anča manğa, E skomenca:— Křst par skarpiř,
ma il manğa no riva in fond par l' afit, par il manğa;
ke la fan di ñov tormenta, e křst ka pa-l lat, les čalsis
pena pasa il prin sekónd. par kel debit di saldá
Ma dut křst no lu spaventa, No kunbina, mančin boros!—
vjars il prin luj fas proğets; (t-al fra-timp j-ha aümentád
l' ora luj no brama altri : e la čar, il pan, la pasta),
—Veñi prest il prin dal mes!— l' inpiegád l' é desperád.
Finalmenti il prin al riva, —Ce-müet maj!— luj ti fereła,
luj gongola dal plase', —kul aüment de la me part!—
lis mostačis bjel s' indreci, Luj no sa, kapi a stenta,
j-ha 'na smaña, un no-saj-čé. ke luj riva sinpri tard.
Čapa i sols, i vöi a lufin, Küan-ke i altri's j-ha za küindis
(a j-ha vud anča un aüment): luj no čapa nanča dis:
—Ce bečaja, Dio mio!— i aüments küand ke bekola
Kola sküäfi in svenimént j-han krešud za i presins fi
—Křsta volta a ves devjodi, Ma řst'es no ul kapi-la
se no poti fa regai: torna a fa i gruns daj bec:
j-haj di čoli skarpiř, čalsis konta e konta, zira e volta,
e di plonb parfín čavai.— konklusjon:... luj konta i dets.

Nadalût di pac.

Oh çars mej pins, krešúc su les montaîns
tra l' fred, la nev, il vînt, la glac
un homp al veñarâ, o fînalmèntri
a libera-us daj timpâc.

Kest'an, o pins, un mond a ves di goldi
fra l' càld amôr, la luc, la pac:
güernîds di bjei kolôrs, di floks, di pomis,
in mjec daj fruc, o tant beâc!

A cântarîn i fruc a tor di vûaltris,
e l' homp madûr daj patimenc
kul so pensîr al tornarâ a naši,
pensând aj bjei pacâc momenc.

E mentri çalarâ i fjoî ke goldin
la vere vite il vèr gondâ;
ne làgrime càlde jû pe muse
di luj a vsodarès plonbâ.

Ke làgrime, se vu-altîs no savefo,
(oh làgrime d'amôr humân)
Sarâ paj müarc de nestre ûere sante,
paj bandonâc e sence pan.

Ma vo no stajît pensâ a kestîs còsis,
o çars mej pins krešúc t-e glac:
goldâjît kest'an, ke un homp a libera-us
al veñarâ daj freds timpâc.

O cars mej pins, kresuc in-t-a montan's
tra l' fred, la nev, il vint, la glaci
scaldajt i nestris kurs in ansje,
puartajt a dug la sante pac.

Gurice 23 novenbar 1920

Korado Raflora

Sjor "Taljano,"

Sjor "Taljano, lu klamarin
soto l' Austru inperi'al,
sar' stat porcé ūareve
toskana' in oñi bal.

Il mistir ke luj faseve
ere in fra garzōn-fakin,
ka di un pitōr di čamaris
gūadañave pal kūartin.

Luj durānt la setimane
al menave un čarucit
plen di citis, skuġelutis
kun kolōrs, kūalki vasūt.
Nanče di ke spork a l'ere
di kolōr o blank o ros,
ko menave il čar pe strade
stave serjo, pensjerōs.

Ma la fjesto ko viñire
kul sklopōn a l'ocalin
sjor Taljano al faseve
sul brear il moskardin.

Kun-t-un sigar bjel in boče,
ne bakete in-t-une man,
zdaletave dut in ponpe
su eji kome un sulta'n.

Veramenti il so ufici
skomencave al fina'l:
ko l'orkestre a l'inprovviso
dave l'ultin kolp mortāl.

Dug alore si strukavin,
si sburtavin par lā fūr:
altrimenti sjor "Taljano,
no j ġi dave pac sigūr.
E: - Sortiskano, siñori -
luj sberlave sence fal,
pal brear atōr zirave
gongolānt e kome un ġal.

Se un sol si testardive
o no-l veve ben kapid,
sjor "Taljano lave in bestje
si smañave inviperid.

Ma int-uin pjarind pacjence
vjars kel tal, se puär o sjar,
luj la püarte i gi mostrave
e: — Sortiskano, siñör! —

Gurice aj 13 d' Otobar 1920

Marmul.

Sul Museo etnografik de Čarne "Luigi Gortan"

Si pō zirā dute la Čarnē e no si čatarā une sole lapide
dedikade a personis ke han ilustrade e honorade keste bjelisi-
me regōn alpine, la perle dal Friül, kome: Kolo Gras ke l'in-čj-hā
detade la storje, il dotör Tite Lupjeri, l'abāt Nardin Morā's, il vesku
Kapelari fondatör dal seminari di Vicence, Jakob Linūs il fonda-
tör de fābrike di Tulmjéc, i divjar pitōrs ke han flurīt taj sēkui pa-
sēc, par viñi a personāgos de nestre ete: il storik dotör Zaneto
Gortan e il botanik e folkloriste inženir Virgi Gortan. Anci
o krodin ke l'ünike lapide in honör di kūalki personāgo no-
tevul, tant par no smenti la tendence furlane-čarnēle a esalta
il forēst e sej ke a Karduči su la facade di un albergo a Din-
plāns di Darte. A Paulār l'ē rikūardāt un plevān e un nodār;
su kūalki glesje kūalki bon predi, la kuj fame no jē destinade
a durā pluj generaciōns nē a estindi-si fūr de valade, kūand
pūr nol sej sucedūt il fat inaūdīt e sakrilego ke nome i
furlāns son bojñ di sopüartā sence ribela-si, ke si sej skarpe-
lade vie la dedike a un bon predi la kuj memorje si ē dileguade

ma lu pom di ce ke l'ha amorevolmente semenat si
niskontre certamentri ta l'anime mansuete de atual ge-
neraçjon, par incidi su invecit kualki stranbarre dal moment
destinade a dura di Nadâl a S. Stjefin. Un rikuard al
benemerit arkeologo, storik, folkloriste Dotôr Zaneto Gortân
dovût a la pjetât des fiis bisuene lâ a cirilu tal cimiteri.

La case du-lâ ke l'e' nasud l'inzeñir Gortân a Cedarçis no
pûarte ançemó la pluj picule lâpride: ma se keste publika-
çjon e sarâ laşade vivi, par-Djane ke la metarin.

No l'e' duncê fûr di proposit ke su kestris pâginis, se
ançe skomunikadis, zake' no si e' ançemó provjodût da la
Carne e dal Friul a rikuardâ deñamentri, almanko kun-t-une
lâpride ke aditi kome esenpli e a la rikonoissance di duç, un
homp ke l'ha zirât par ajns e ajns dute la Carne par rakolzi
hjarbis, liendis, câncôns, proverbis, frasîs e vokabui ecet, e ke
par zonte l'ha savût istilâ tal fi semil amôr in mud di
havê un deño kontinuâtôr de opare ke l'ha tant brilantemen-
ti inçjât, no-l sarâ aduncê fûr di proposit ke si intituli kul
so nom il Museo Etnografik de Carne ke, kun susidi
dal guvjâr par opare da l'Honorevul Micel Gortân, Prof Baj-
tello, inz. Moro e di altris volonterôs (e nus plâs di citâ fra i
pluj entusjastiks rakoljtoris di dut ce ke l'e' folklore; pre Tite
Bulfôn, plevan di Pesarjîs), al si va mitind adûn te skuele indus-
trjâl di Tulumjec. Sotrahi a la dispersjon e a l'êsodo fatâl dut
kest materjâl ke i forêse nus invedin, e ke venin a pûartanus

vie a sun di talars, kest materjâl ke nus fevele dâj nestris vons,
ke l'è lôr sakro retâgo, ke l'è part de ânime nestre; meti kesc
cîmelfos, no di sovrâns, ma dal popul sot la protecjon di un non
ke al rapresente il pluj pûr, il pluj disinteresât, il pluj ilimitât
amôr a la so picule Patrje, a la Carne, (no okôr ke lis patrijs e
sejn tant grandis), si fâs in un sol vjâs dôs ôparis bûinis.

Infati la kreacjon dal Museo Karnik e jè la efetûacjon, l'inkar
nacjon di une idee, di un proget, ke l'inzenîr Gortân al veve
kokolat da ajns e ajns. Bisunave sintilu za 25-30 ajns kun
ce entusiasmo, kun ce konplaciment al fevelave di duc ju utensii
di industrie paesane ke si podevin ancemô oservâ tes câsis dâj pais
pluj indetri de Carne dulà ke no jere penetrate ancemô ke gofe
civiltât nivelatrice ke skancele oîi originalitât, ke scâfoe oîi migra-
tive de ânime dal popul; e al rikuardave i kasôns e armârs intajâs
lis, skunis, lis daspis, lis roers, lis korletis, i fraks, lis gramulis, i
telârs, ju utensii des kâseris, i talc, lis cavinis, i campôns, i sedonârs
i lusors lis bateriis di bronzins i cavedâj ecet ecet, dutis robis ke
van bjelzâ metin-si in ordin tal sudet museo.

Se la peraûle rikonošince e ha valôr in ladin, ke il non
di Luigi Gortân al figuri tal titul di ke vakolte.

Tes dispensis prôsîmis, ju artikui prometûc e kej skomencâc - Su
la restaûracjon dal patriarkât - Relacjon di un vjâzût pe Ladinje [in
50 ajns il lengâc Furlân no l'ha cedût di un sôl pês!] - Barzeletis - Recen-
sjons - Poesiis. - No mancin nè kolaboratôrs, nè materje varjade, nè argo-
menô di tratâ... al koventârê nome un fregul di inkoragament morâl e materjâl.

Esperanta resumo.

Ni avertas alilandajn legantojn, ke tiu ĉi publikaĵo ne povas plu eliri presite, kaj sekve kun ilustraĵoj, ĉar ĉiuj senbriduloj promesis detrui la presejon se ĝi kuraĝus publikigi solan vorton de lingvo friula per esperanta grafio. Bonvolu, karaĵ samideanoj, tion ne forgesi, kaj noti, ke nia estas, kvankam senbrua, akra por-esperanta batalado. Tiu ĉi, taŭ la aspekto, ridinda eldonaĵo, estas la sola intertempa publikaĵo por loĝantaro da 700.000. personoj, kiuj uzas ĉiutage la friulan, skribita per la idiomato de l' popolo. La lingvo oficiala estas malsimila de la friula almenaŭ samgrade kiel la norlatinaĵ lingvoj, entenate E^{on} - unu de la aliaj.

La unua artikolo donas liston, kvankam ne plenan, de friulaĵ vortoj devenantaj el la slovena lingvo, kaj ne ekzistantaj en la itala. La dua traktas pri la plibonigo de la ladina grafio. Ĉar la enkonduko de la grafio internacia ne estis tuj ĝenerale akceptita kiel postulus logiko kaj oportuneco, kaj tio pre-antaŭjuĝo kontraŭ ĉiuj literoj (k, j, supersignitaj lit.), kaj la plejmulto ne havas ĝustan konscion pri la grava rolo ludota en la plej proksima estonteco de E, precipe en la malgrandaj nacioj, kiuj havas lingvon ankoraŭ nesufiĉan por plej alta kulturo (konsekvence submetiĝo lingva, kultura, politika al la nacio kies lingvon oni uzas), oni decidis por enkonduki laŭgrade bonan grafion, esplori kaj akordi ĝi komence pri jenaj punktoj: La nova grafio devas esti la sama por ĉiu vario de idiomato ladina kaj pli perfekta ol ĉiuj grafioj pli frue fiksitaj por iu ajn natura lingvo. La legado kaj la interpretado

del' vortoj devas esti plifaciligita por ĉiuj alilandanoj, sekve ĉiu vorto, kiu ne havas la akcenton sur l'antaŭlasta silabo, devas havi la tonan (akutan ') akcenton. Ĉiuj elementoj de kurme-
litaj vortoj devas esti apartigitaj per streketo (kompreneble ne la afiksoj kaj la gramatikaj finiĝoj).

La tria artikolo traktas ankoraŭ pri grafio, estis de l'aŭtoro mem skri-
bita per la alprenita de ni grafio, sed en la rezonado tute ne zorgas
pri la ekzisto de E. La memuaro: "Ĉu dialekto aŭ lingvo? l'aŭ, kiu
estas eminenta E. sed ne lingvisto, klopodas pruvi ke friula estas
itala dialekto. E fakte li konsideras solan idiomon ladinan (el 70
varioj), kaj tiu perdis multajn ecojn karakterizajn de la reto-romanca
lingvo-grupo. Se l'a. samkriterie ekzamenus aliajn sub-dialektojn la-
dinajn, li trovas, ke ili ne nur^{ne} similas je la itala, sed ne eĉ je la friula.
La kriterio por distingi lingvon de dialekto estas multobla: Fonetika,
morfologia, sintaksa, vortara, historia, literatura, kultura... praktika. Ling-
voscienco la loko de la ladinan l. esti jam antaŭ 50 jaroj fiksita. Praktike
estas lingvo tiu lingvoscienco lingvo, kiu sufiĉas al popolo en ĝiaj ko-
munaj manifestacioj de la vivo. Latino ne estas plu lingvo. E. estas lingvo
nur dum la semajno de l' Kongreso. Romanĉa en Grizona kantono estas
kvezaŭ l. friula ne estas ankoraŭ. E. kaj la lingvoj de la malgrandaj
nacioj devas kompletigi reciproke kaj akceli la triumfon unuj la aliajn.
Ili marŝas duope sur la vojo de la sukceso. E. kaj tiuj idiomoj estas
lingvoj la tagon en kiu la kono de E. kaj de unu el ili sufiĉas
por ĉiuj oficoj en la koncernaj teritorioj kaj kiam persono konstante
trian lingvon kaj Esperanton valoros pli multe ol tiu, kiu scipovas nur la

francan, la anglan, la germanan aŭ l'italan.

'Alma filino, estas ĉef-verko de Gorica poeto Favetti, ĵinda je bona traduko E., En la Galerio de ladinaj famuloj oni donas la liston de l'Ornitologiaj verkoj de la klera esploranto de l'friula Avifaŭno, G. Vallon. En la lasta artikolo oni proponas titoli al klera botanikisto kaj folkloristo. L. Gortan la etnografian karnan muzeon nun starigata en Tumjeco (itale Tolmezzo).

Avis al Abonac.

La P.L. e vjod la lufin aŭtografie par fuarce major.

Kej ke han za mandat kŭatri franks e son preac di manda altris sis franks, kusi e ricevaran almanko fin al decim fasikul e subit in regal la riproducion kopplete dal prin Strolik Furlan dat fur da Zorut kum o un sekul.

Kej abonac ke ancimo no han mandat nuye e son preac kun dute insistence a voles meti in regule kul pasament al pluj prest par no prokurat spesis e dans a l'aministracion. A kuj ke al mandara une sume almanko dople, fasinsi sostenitor, si mandara une kopje de oparute esauride: Lis

Letaniis de Madone in 31 sonet del plevan di Vendoi P.T.G. Glemone, 1879. Indiric de Aministracion e de Redacion:

———— Libreria Zorutti - Bologna - via de Gombruti, 5.
Da la stese librarie: Tesaur de Lenge Furlane 680 pag in 4ta fr. 25.
Musike Furlane, 16 pag. in 4ta kun 10 pjec par cant e piano 10 fr.
Si konprin o si ricev in gambio libris su l'ladinje, in kŭalunkuediale^{libris} let neolatin, disens e dokumenc par l'Arkivi Ladin, monedis di AKurlee.

Il rev. d. Jos. Jrsara plevan di Mareo (Badre) al mande par 5. fra. Stor. d. S. Ceno vefe in Badrot.